

EL-FEREC BA'DE'S-ŞİDDE'DE GEÇEN DEYİMLER

*Muhammet Fatih ALKAYIŞ**

*Ahmet Turan DOĞAN***

ÖZET

Sıkıntıdan sonra gelen rahatlama anlamını taşıyan El-Ferec Ba'de's-Şidde, 15. yüzyılda Farsçadan Türkçeye tercüme edilmiş bir eserdir. Sade bir dille ve nesir tarzında yazılan, aynı zamanda Eski Anadolu Türkçesi dil özelliklerini de yansıtan bu eserde çok sayıda deyim kullanılmıştır. Bu deyimlerin büyük çoğunluğu çeşitli ses değişikliklerine uğrayarak günümüze ulaşırken, bir kısmı da bugün tamamen kullanımdan düşmüştür. Bunun yanında, bazı deyimlerin ise öncekinden farklı bir isim veya yardımcı fiil olarak kullanıldığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: El-Ferec Ba'de's-Şidde, Deyimler, Eski Anadolu Türkçesi.

THE IDIOMS IN THE EL-FEREC BA'DE'S-ŞİDDE

ABSTRACT

The El-Ferec Ba'de's-Şidde which has a meaning of relief coming after an annoyance is a book that translated to Turkish language from Persian in 15. century. There are many idioms in this book which was written by a simple language and prose style, and also reflecting the characteristics of The Old Anatolian Turkish language. The majority of these idioms exposing to some phonetical changes have reached today, but some of them disappeared. And also some idioms are used whith a different noun or auxiliary verb today.

Key Words: The El-Ferec Ba'de's-Şidde, Idioms, The Old Anatolian Turkish.

* Yrd. Doç. Dr., Adıyaman Ü. Fen-Ed. Fask. Türk Dili ve Ed. Böl. El-mek: falkayis@adiyaman.edu.tr

** Adıyaman Ü. Besni MYO Türk Dili Okutmanı. El-mek: adogan@posta.adiyaman.edu.tr

“El-Ferec Ba’de’ş-Şidde” aslen Arap kaynaklı bir eser olup, önce Arap edebiyatından Fars edebiyatına; buradan da Türk edebiyatına geçmiştir. El-Ferec Ba’de’ş-Şidde sözü “üzüntüden sonra gelen sevinç; zorluktan sonra gelen kolaylık, rahatlama” (Kavruk vd., I, 2000: VII) gibi anlamlara gelmektedir.

15.yüzyılda Farsçadan Türkçeye tercüme edilen ve kimin tarafından tercüme edildiği bilinmeyen bu eserin¹ günümüzde gerek yurt içinde gerekse yurt dışında Türk diliyle yazılmış pek çok nüshası bulunmaktadır.

Kulun sıkıntıya düşmesi, İslam inancına göre onun sınıandığının bir göstergesidir. Bu durumda kulun yapması gereken şey Allah’a tevekküldür. İmtihanın bitip sıkıntıların sona erdiği aşama, kul için en büyük rahatlık devresidir. İşte bu anlayışın işlendiği El-Ferec Ba’de’ş-Şidde’ler İslam dünyasında çokça rağbet görmüş ve Arap coğrafyasında bu tür hikâyelerin derlenip kitap hâline getirilmesi bir gelenek olmuştur. Daha sonraları tarihî ve efsanevî olayların da eklenmesiyle bir edebî tür olarak diğer Müslüman toplumlar tarafından da büyük ilgi görmüştür.

Edebiyatın belli başlı türlerine girmeyecek tarzda eser yazan ve konusu “uzun sıkıntılardan sonra bir ferahlığa varışı” anlatan her yazar, bu eski geleneğe uyarak kendi eserine “El-Ferec Ba’de’ş-Şidde” adını vermiştir. Bu eserlerin; Klasik Edebiyattaki Leyla ve Mecnun, Hüsrev ile Şirin, Yusuf ile Züleyha gibi müşterek, tam ve değişmez bir konusu da yoktur. Bir benzerlik yakalamaya çalışırsak, El-Ferec Ba’de’ş-Şidde’deki hikâyeler “Sen doğru dur, eğri kendi belasını bulur” sözü çerçevesinde kaleme alınmıştır. Yine bu hikâyelerde, temiz yürekli ve iyiliksever kişiler, kötülük peşinde olup insanlara zulmeden kişilere daima galebe çarlarlar.

İçerisinde birbirinden bağımsız 42 hikâye bulunan incelediğimiz El-Ferec Ba’de’ş-Şidde’de Eski Anadolu Türkçesinin belli başlı dil özellikleri olan yuvarlaklaşma (*alup git-*, *elümden gel-*), söz başı t>d değişimi (*titre-* > *ditre-*, *tut-* > *dut-*, *tutsak* > *dutsak*) vb. ses olaylarını görmek mümkündür.

Sade bir dille ve nesir tarzında yazılmış olan El-Ferec Ba’de’ş-Şidde’de halk dilinde kullanılan çok sayıda deyim rastlamak mümkündür. Dönemin ses ve şekil özelliklerini taşıyan bu deyimlerin büyük çoğunluğu günümüzde de aynı anlamda kullanılmaktadır.

Deyimler; “genellikle gerçek anlamından az çok ayrı, ilgi çekici bir anlam taşıyan kalıplaşmış söz öbekleri, tabir” (TS, 2005: 517) olarak tanımlanır. “Genellikle birden çok sözcükten kurulan deyimler, seyrek olarak da tek bir sözcüğün yan anlamında kullanılmasıyla oluşabilir” (Aksan, 1996: 91).

Bir dilin anlam derinliğini, kıvraklığını gösteren ve söz varlığı açısından büyük önem arz eden deyimler, “dili konuşan toplumun anlatımdaki gücünü ve başarısını, benzetmeye, nükteye olan eğilimini ortaya koyan önemli öğelerdir” (Aksan, 1996: 31). İnsanlar uzun uzadıya anlatmak veya sayfalar dolusu yazmak zorunda kaldıkları durumlarda kendi düşüncelerini çoğu kez birkaç kelimeyle deyimlerin içerisine sığdırarak hem büyük bir zahmetten kurtulurlar hem de hitap ettikleri kimselerde daha büyük bir etki uyandırırılar. Her dilde belli durumlar için söylenebilecek birtakım deyimler vardır. “İnsanoğlu hangi toprak parçasında yaşarsa yaşasın, hangi dili konuşursa konuşsun, dünyadaki kimi durumlar, koşullar ve kavramlar karşısında -tıpkı atasözlerinde olduğu gibi- birbirine yakın ya da ortak bir tutum içine girer; bunları dile yansıtmada birbirine eş ya da yakın anlatım yollarına başvurur” (Aksan, 2003: 36).

¹ Bu makalede; Dr. Hasan KAVRUK, Dr. Süleyman ÇALDAK ve Dr. Kâzım YOLDAŞ’ın Süleymaniye-Hamidiye ve Süleymaniye-Fatih nüshalarını karşılaştırarak çeviriyazısını yaptıkları iki ciltlik eserden ve bunlardan hareketle Ahmet Turan DOĞAN’ın hazırladığı “El-Ferec Ba’de’ş-Şidde Birleşik Fiiller” başlıklı yüksek lisans tezinden faydalanılmıştır.

Türkçede deyimlerin özel bir yeri vardır. Dilimizde hemen her duruma örnek olarak verilebilecek bir deyim bulmak mümkündür. Söz sırasında farkında bile olmadan çeşitli deyimlere başvururuz. Böylelikle birbirimizle daha iyi anlaşır, daha kolay iletişim kurarız. Anlatıma renk katan, uzun sözleri kısa ve etkili bir yolla aktarabilmemizi sağlayan deyimler, “güçlü bir anlatımın tanığı durumundadır” (Aksan, 2003: 36). Tarihin dilimize bıraktığı mirasın önemli bir parçasını oluşturan deyimler bir yandan eski dönemlerdeki insanların yaşayış biçimleri, inançları, olaylara bakış açıları vb. konularda bizlere çeşitli bilgiler verirken (Gündüzalp, 2008: 10) diğer yandan geçmişle günümüz arasında bir köprü kurmaktadır. Yazıda ve konuşmada sıkça başvurulan, kullanımdan hiç düşmeyen ve sıradan sözlerden kolaylıkla ayırt edilebilen deyimler “bayatlama bilmeyen özgün buluşlardır” (Aksoy, 1993: 511).

Aşağıda, El-Ferec Ba'de's-Şidde'de geçen deyimleri ve bunların anlamlarını alfabe sırasına göre verdik. Parantez içerisindeki kısaltmalar ve sayılar, sırasıyla, deyimleri oluşturan kelimelerin kökenleri ile deyimlerin geçtiği cilt ve sayfa numaralarını göstermektedir.

A

Āb-dest al- (*Far. + T.*) (I, 163) İslamiyette belli ibadetleri yapabilmek için bir düzen içerisinde bazı organları yıkayıp bazılarını mesh ederek arınmak; boy abdesti almak.

‘**Acebe kal-** (*Ar. + T.*) (II, 301) Şaşırarak.

‘**Āciz kal-** (*Ar. + T.*) (I, 22) Çok uğraşmasına karşın bir iş yapamamak.

Adına yaz- (*T.*) (I, 26) Tahsis etmek, ayırmak.

Āferin okı- (*Far. + T.*) (I, 36) Övmek.

Āferin-ḥān ol- (*Far. + T.*) (I, 173) Övücü sözler söyleyeni olmak.

Āferinler okı- (*Far. + T.*) (I, 50) bk. Āferin okı-.

Ağzın aç- (*T.*) (I, 24) Konuşmaya başlamak.

‘**Ahd bağla-** (*Ar. + T.*) (I, 122) Söz vermek.

Āhenk tut- (*Far. + T.*) (I, 354) Sesler arasında bir uyum yakalamak.

‘**Aleyk al-** (*Ar. + T.*) (II, 360) Birinin selamlamasına karşılık vermek.

Amān dile- (*Ar. + T.*) (II, 107) Bağışlanmayı dilemek.

Amān vir- (*Ar. + T.*) (II, 112) Canını bağışlamak, öldürmemek.

And iç- (*T.*) (I, 35) Bir şeyi yapmaya veya yapmamaya söz vermek, yemin etmek.

And vir- (*T.*) (I, 65) Allah aşkına, çocuklarının başı için vb. sözlerle kişinin bir şeye zorlanması.

Andlar iç- (*T.*) (II, 118) bk. And iç-.

Andlar vir- (*T.*) (II, 148) bk. And vir-.

Ārām tut- (*Far. + T.*) (I, 169) Dinlenmek, yerleşmek.

Araya gir- (*T.*) (I, 321) İki kişinin arasındaki bir işe karışmak, iki kişiyi uzlaştırmaya çalışmak.

Ardına düş- (*T.*) (II, 183) Arkasından gitmek, peşini bırakmamak.

Arı tut- (*T.*) (II, 133) Temiz tutmak, korumak.

Turkish Studies

- Armağān düz-** (T.) (I, 293) Hediye hazırlamak.
- Āvāze düş-** (Far. + T.) (II, 109) Haber yayılmak.
- Ayağına düş-** (T.) (I, 24) Çok yalvarmak.
- Ayağına düş-** (T.) (I, 112) bk. Ayağına düş-.
- Ayağ altına al-** (T.) (II, 41) Gezmek, dolaşmak.
- Ayağdan düş-** (T.) (I, 33) Yaşlılık sebebiyle veya sağlığı büsbütün bozularak çalışamaz duruma gelmek.
- Ayrı düş-** (T.) (II, 72) Birinden uzakta kalmak.
- ‘**Ayş sür-** (Ar. + T.) (I, 40) Rahat, sakin ve eğlenceli yaşamak.
- ‘**Azā tüt-** (Ar. + T.) (I, 278) Çok üzölmek, yasa bürönmek, matem tutmak.
- ‘**Azāba düş-** (Ar. + T.) (II, 148) Sıkıntı içinde olmak.
- ‘**Aziz tüt-** (Ar. + T.) (I, 323) Değer vermek.

B

- Bahā biç-** (Far. + T.) (I, 324) Değerini tahmin etmek veya belirlemek.
- Bahāne bul-** (Far. + T.) (II, 250) Bahane göstermek.
- Baş al-** (T.) (I, 144) Öldürmek.
- Baş eg-** (T.) (I, 326) Saygı göstermek, direnmekten vazgeçip buyruk altına girmek.
- Baş indürme-** (T.) (II, 171) Direnmek, buyruk altına girmemek.
- Baş kaldır-** (T.) (II, 38) İsyān etmek.
- Baş ko-** (T.) (I, 111) Saygı ve bağılılığı göstermek için baş eğmek
- Başa düş-** (T.) (I, 104) Beklenmedik, şaşırtıcı bir olay veya durumla karşılaşmak.
- Başın alup git-** (T.) (II, 376) Çekip gitmek.
- Bıçak çek-** (T.) (II, 181) Eline aldığı bıçağı birine saplamaya hazırlanmak.
- Bî-hüş düş-** (Far. + T.) (II, 74) Beklenmedik bir durum karşısında şaşakalmak.
- Bil bağla-** (T.) (II, 187) Birinin kendisine yardımcı olacağına inanmak, güvenmek.
- Bilesinde tüt-** (T.) (I, 96) Bellemek, unutmamak.
- Birbirine düş-** (T.) (II, 39) Araları açılmak, anlaşmazlığa düşmek.
- Boyun vir-** (T.) (II, 173) Buyruk altına girmek.
- Burnına yil koy-** (T.) (II, 38) Yoldan çıkarmak.
- Buyruk tüt-** (T.) (I, 156) Söz dinlemek.

Turkish Studies

C

Cān al- (*Far. + T.*) (I, 272) Öldürmek.

Cān başuna şıçra- (*Far. + T.*) (I, 332) Çok korkmak.

Cān vir- (*Far. + T.*) (II, 41) Ölmek.

Cān cehenneme ışmarla- (*Far. + Ar. + T.*) (I, 301) Öldürmek.

Cānı cehenneme kavış- (*Far. + Ar. + T.*) (I, 22) Ölmek

Cānına od düş- (*Far. + T.*) (II, 200) Büyük bir acı ve üzüntünün etkisi altına girmek.

Cānından el yu- (*Far. + T.*) (I, 307) Canından vazgeçmek.

Cānından tama'ı üz- (*Far. + Ar. + T.*) (I, 270) Hayattan beklentisi kalmamak.

Cānuna od ur- (*Far. + T.*) (II, 35) Bir kimseyi büyük bir acı ve üzüntüye sokmak.

Cigerüne od düş- (*Far. + T.*) (I, 328) bk. Cānına od düş-.

Cüdā düş- (*Far. + T.*) (II, 356) bk. Ayru düş-.

D

Deger bil- (*T.*) (II, 237) Önemini, kıymetini bilmek.

Der-miğ tutma- (*Far. + T.*) (II, 53) Duman-sis altında tutmamak.

Destür buyur- (*Far. + T.*) (I, 190) İzin vermek.

Destür dile- (*Far. + T.*) (II, 75) İzin istemek.

Destür iste- (*Far. + T.*) (II, 181) bk. Destür dile-.

Destür vir- (*Far. + T.*) (II, 131) bk. Destür buyur-.

Destür virme- (*Far. + T.*) (II, 181) İzin vermemek.

Dil aç- (*T.*) (I, 247) bk. Ağzın aç-.

Dil okı- (*T.*) (I, 223) Dil dökmek

Dil uzat- (*T.*) (II, 373) Bir kimse veya bir şey için kötü söylemek.

Dil-hoşluk vir- (*Far. + T.*) (II, 164) Birinin dileğini yerine getirerek onu sevindirmek.

Dili kesil- (*T.*) (II, 179) Söyleyememek, sesi kesilmek.

Dili tutul- (*T.*) (I, 224) Sevinç, korku, şaşkınlık vb. sebeplerle birdenbire söz söyleyemez olmak.

Diline al- (*T.*) (I, 284) Aynı şeyi sürekli tekrarlamak.

Diriğ tut- : (*T.*) (II, 283) Birini bir şeyden mahrum bırakmak.

Diriğ tutma- (*T.*) (I, 83) Birini bir şeyden mahrum bırakmamak.

Diş ur- : (*T.*) (I, 317) Sahiplenmek, nasiplenmek.

Dür düş- (*Far. + T.*) (II, 330) Uzak olmak, uzak bulunmak.

Duzaga düş- (*Far. + T.*) (I, 107) Birileri tarafından hazırlanan kötü bir duruma uğramak, oyuna gelmek.

Turkish Studies

Dürüst tut- (*Far. + T.*) (I, 175) Olması gerektiği gibi yapmak.

Düşmen tut- (*Far. + T.*) (I, 117) Düşman olarak görmek.

E

Efsün okı- (*Far. + T.*) (II, 149) Büyü yapmak.

El bir it- (*T.*) (I, 187) Birlikte davranmak, dayanışmak.

El götür- (*T.*) (II, 202) Dua etmek için el kaldırmak.

El uzatma- (*T.*) (I, 295) Dokunmamak, mahremiyetine saygı göstermek.

El vir- (*T.*) (I, 208) Elini tutmak; birinin elini tumasına izin vermek.

El virme- (*T.*) (I, 291) Elini tutmamak, birinin elini tutmasına izin vermemek.

Emân virme- (*Ar. + T.*) (II, 183) Canını bağışlamamak, öldürmek.

El yu- (*T.*) (I, 28) İlgisini kesmek.

Elden çık- (*T.*) (I, 359) Kaybetmek, yitirmek.

Elden çıkar- (*T.*) (I, 268) Bir şeyin sahipliğini başkasına geçirmek, bir şeyi satmak.

Elden git- (*T.*) (II, 78) bk. Elden çık-.

Ele al- (*T.*) (I, 13) Bir konuyu görüşmek.

Ele getir- (*T.*) (I, 125) Sahibi olmak.

Ele gir- (*T.*) (II, 87) Yakalanmak, edinilmek.

Eli ayağı tutma- (*T.*) (II, 194) Güçsüz, dermansız kalmak.

Elinden gel- (*T.*) (I, 97) Yapabilmek.

Elinden kurtul- (*T.*) (I, 61) Birinden kaçmayı başarmak.

Eline düş- (*T.*) (I, 20) Yakalanmak, ele geçmek.

Eline düşme- (*T.*) (I, 155) Yakalanmamak, ele geçmemek.

Eline gir- (*T.*) (I, 188) bk. Ele gir-.

Eline girme- (*T.*) (II, 37) bk. Eline düşme-.

Eline yapış- (*T.*) (I, 165) Elini öpmek.

Elini kısa eyle- (*T.*) (I, 135) Uğraşmamak, ilgilenmemek; o şeyle ilgisini kesmek.

Elden iş gelme- (*T.*) (I, 68) Bir şey yapamamak.

Endişe yeme- (*Far. + T.*) (II, 18) Tasaya kapılmamak, kaygılanmamak.

Endişeye düş- (*Far. + T.*) (II, 263) Tasaya kapılmak, kaygılanmak.

Er olma- (*T.*) (I, 175) Bir işin gerçekleşmemesi durumunda adamdan sayılmamak.

Ere vir- (*T.*) (II, 117) Kız veya kadını evlendirmek.

Etek çekme- (*T.*) (I, 326) Uzaklaşmamak, ilgilenmek.

Turkish Studies

- Eylük eyle-** (T.) (I, 337) İyi davranmak, birine yardım etmek.
Eylük hakki bil- (T. + Ar. + T.) (I, 334) Kendisine yapılan iyiliği unutmamak.
Eylük it- (T.) (I, 13) bk. Eylük eyle-.
'Ezā vir- (Ar. + T.) (I, 97) Sıkıntı çektirmek, rahatsız etmek.

F

- Fāriğ düş-** (Ar. + T.) (I, 72) İlgiyi kesmek, çekilmek.
Fāriğ tut- (Ar. + T.) (I, 53) Rahat olmak.
Fāyide tut- (Ar. + T.) (I, 242) Faydalanmak.
Felāh bul- (Ar. + T.) (I, 292) Rahata ermek.
Ferec bul- (Ar. + T.) (II, 370) Sıkıntıdan, kederden kurtulmak.
Fermān tut- (Far. + T.) (I, 69) Ferman yazmak.
Feryād eyle- (Far. + T.) (I, 71) Haykırmak.
Feryād ir- (Far. + T.) (I, 250) Birinin yardımını ulaşmak.
Feryād iriş- (Far. + T.) (II, 320) bk. Feryād ir-.
Feryād it- (Far. + T.) (I, 64) bk. Feryād eyle-.
Feryād u figān eyle- (Far. + Ar. + T.) (II, 119) Ağlamak, inlemek, bağırıp çağırmak.
Feryād u figān it- (Far. + Ar. + T.) (II, 223) bk. Feryād u figān eyle-.
Feryād u zārī it- (Far. + T.) (II, 350) bk. Feryād u figān eyle-.
Feryāda vir- (Far. + T.) (I, 344) Bağırıp çağırmak.
Fidā eyle- (Ar. + T.) (II, 321) Kıymak, gözden çıkarmak.
Fidā it- (Ar. + T.) (I, 91) bk. Fidā eyle-.
Fidā ol- (Ar. + T.) (I, 161) Uğruna yok olmak.
Figān it- (Ar. + T.) (I, 85) bk. Feryād u figān eyle-.
Fesāda vir- (Ar. + T.) (I, 6) Kendisini kötülüğe yöneltmek.
Fetvā vir- (Ar. + T.) (II, 154) Herhangi bir iş veya eylemin din kurallarına uygun olup olmadığı noktasında konuyla ilgili yetkin kişilerce açıklama yapılmak; hüküm verilmek.
Furşat bul- (Ar. + T.) (II, 91) Bir işi yapmak için uygun bir ortam yakalamak.
Furşat gözet- (Ar. + T.) (I, 229) Bir işi yapmak için uygun zamanı beklemek.
Furşat vir- (Ar. + T.) (I, 191) Bir işi yapmak için uygun bir durum sağlamak.

G

- Girdek düz-** (T.) (II, 73) Gerdeğe girilecek yer hazırlamak.
Girü tur- (T.) (II, 215) Bir işi yapmaktan kaçınmak.

Turkish Studies

- Göñlin hoş it-** (*T. + Far. + T.*) (I, 55) Birinin dileğini yerine getirerek onu sevindirmek.
- Göñlinde yir eyle-** (*T.*) (II, 112) Gönlünde iz bırakmak.
- Göñlinde yer it-** (*T.*) (I, 334) bk. Göñlinde yer eyle-.
- Göñline düş-** (*T.*) (I, 127) Heves duymak.
- Göñline korku düş-** (*T.*) (II, 187) Endişelenmek, korkmak.
- Göñlini götür-** (*T.*) (I, 92) Umudunu kesmek.
- Göñlini hoş it-** (*T. + Far. + T.*) (II, 265) bk. Göñlin hoş it-.
- Göñlini hoş tut-** (*T. + Far. + T.*) (II, 19) bk. Göñlin hoş it-.
- Göñlüni fariğ tut-** (*T. + Ar. + T.*) (II, 160) Gönlü rahat tutmak.
- Göz dik-** (*T.*) (II, 70) Bir şeyi ele geçirme isteğine kapılmak.
- Gözden düşür-** (*T.*) (I, 56) Bir kişi veya şeyin değerini yitirtmek.
- Gözi açıl-** (*T.*) (II, 192) Uyanmak.
- Gözi düş-** (*T.*) (I, 29) Görmek, göz göze gelmek.
- Gözi ısır-** (*T.*) (I, 186) Bir kimseyi tanıyacak gibi olmak.
- Gözine karşı gel-** (*T.*) (II, 302) Önüne çıkmak, rastlamak.
- Gözleri dol-** (*T.*) (II, 74) Ağlayacak duruma gelmek.
- Gözleri yaş getir-** (*T.*) (I, 89) Ağlamak.
- Gözünü uyku al-** (*T.*) (I, 332) Uyumak.
- Gümāna düş-** (*Far. + T.*) (I, 23) Kuşkulanmak.

Ğ

- Ğāfil bul-** (*Ar. + T.*) (I, 121) Umulmadık, beklenmedik bir zamanda yakalamak.
- Ğāfil düş-** (*Ar. + T.*) (II, 126) Unutmak, dalgınlığa gelmek.
- Ğalebe kop-** (*Ar. + T.*) (I, 75) Karışıklık çıkmak.
- Ğam yi-** (*Ar. + T.*) (II, 68) Üzölmek.
- Ğam yime-** (*Ar. + T.*) (II, 15) Üzölmemek.
- Ğamın yi-** (*Ar. + T.*) (II, 75) bk. Ğam yi-.

H

- Hedef ol- :** (*Ar. + T.*) (II, 43) Hoş olmayan herhangi bir davranışa uğramak.
- Heves düş-** (*Ar. + T.*) (II, 214) Bir şeye karşı istek duymak, eğilimli olmak.
- Heves it-** (*Ar. + T.*) (I, 116) bk. Heves düş-.
- Heves itme-** (*Ar. + T.*) (II, 92) Bir şeye karşı istek duymamak, eğilimli olmamak.

Turkish Studies

Hevesi düş- (Ar. + T.) (II, 11) bk. Heves düş-.

Himmat bağla- (Ar. + T.) (II, 58) Yardımını beklemek.

Ĥ

Ĥakķından gel- (Ar. + T.) (I, 92) Yenmek, öç almak veya cezasını vermek.

Ĥayf yi- (Ar. + T.) (II, 369) Pişman olmak.

Ĥayrān ħal- (Ar. + T.) (I, 31) Çok beğenmek.

Ĥayrān ol- (Ar. + T.) (I, 10) bk. Ĥayrān ħal-.

Ĥāzır dut- (Ar. + T.) (II, 202) Her zaman yanında bulundurmak; tedarikli olmak.

Ĥile bağla- (Ar. + T.) (II, 153) Büyü yapmak.

Ĥile düz- (Ar. + T.) (II, 49) Çare bulmak.

Ĥücre düzet- (Ar. + T.) (I, 7) Kalacak yer, oda hazırlamak.

Ĥüküm sür- (Ar. + T.) (II, 341) İyice düşündükten sonra bir karara varmak.

Ĥ

Ĥaber al- (Ar. + T.) (II, 116) Öğrenmek, bilgi edinmek.

Ĥaber vir- (Ar. + T.) (I, 8) Bildirmek, haber ulaştırmak.

Ĥacil düş- (Ar. + T.) (II, 17) Utanmak.

Ĥalel gel- (Ar. + T.) (II, 189) Zarar gelmek, bozulmak.

Ĥalel gelme- (Ar. + T.) (II, 365) Zarar gelmemek, bozulmamak.

Ĥalvete okı- (Ar. + T.) (I, 41) Huzuruna çağırarak.

Ĥancer tart- (Far. + T.) (I, 30) bk. Bıçak çek-.

Ĥarāb düş- (Ar. + T.) (I, 59) Bitkin, perişan olmak, yorulmak.

Ĥātırından git- (Ar. + T.) (II, 330) Unutmak.

Ĥayāl bağla- (Ar. + T.) (I, 234) Gerçekleşmesi istenen şeyi düşünmek.

Ĥizmet eyle- (Ar. + T.) (I, 7) İş görmek, çalışmak.

Ĥizmet göster- (Ar. + T.) (I, 75) Birine hizmet etmek, yardım etmek.

Ĥizmet idegel- (Ar. + T.) (I, 70) Uzun süreden beri iş görmek, çalışmak.

Ĥizmet it- (Ar. + T.) (II, 4) bk. Ĥizmet eyle-.

Ĥizmet kıl- (Ar. + T.) (II, 3) bk. Ĥizmet eyle-.

Ĥizmetler eyle- (Ar. + T.) (I, 147) bk. Ĥizmet eyle-.

Ĥizmetler it- (Ar. + T.) (I, 70) bk. Ĥizmet eyle-.

Ĥizmetde ol- (Ar. + T.) (I, 141) Birinin yanında çalışmak, işlerini yapmak.

Ĥizmetinde ol- (Ar. + T.) (I, 130) bk. Ĥizmetde ol-.

Turkish Studies

- Ḥōn dök-** (*Far. + T.*) (I, 8) Öldürmek, cana kıymak.
- Ḥor tut-** (*Far. + T.*) (I, 212) Birine karşı küçümseyici, incitici davranışlarda bulunmak.
- Ḥoş dut-** (*Far. + T.*) (I, 95) Birine iyi ve sevecenlikle davranmak.
- Ḥoş gör-** (*Far. + T.*) (I, 282) Gücenilecek veya karşılık verilecek bir davranışı hoşgörmek, kusur saymamak.
- Ḥoş tut-** (*Far. + T.*) (II, 19) bk. Ḥoş dut-

I

- İraḵ bırak-** (*T.*) (II, 198) Uzakta tutmak, kendinden mahrum etmek.
- İraḵ düş-** (*T.*) (I, 217) Uzak olmak, uzak kalmak.
- İraḵ tut-** (*T.*) (II, 165) Uzak tutmak; aklına getirmemek.
- İzṭrāba düş-** (*Ar. + T.*) (II, 185) Sıkıntı, eziyet içinde olmak.

İ

- ‘**İbrete bat-** (*Ar. + T.*) (I, 25) Çokça ibret almak.
- ‘**İbret tut-** (*Ar. + T.*) (II, 9) Ders almak.
- İcāzet al-** (*Ar. + T.*) (II, 257) İzin, onay almak.
- İcāzet vir-** (*Ar. + T.*) (II, 10) İzin, onay vermek.
- İçerü okı-** (*T.*) (I, 39) İçeri davet etmek.
- İçine od düş-** (*T.*) (II, 173) Büyük bir acı ve üzüntü duymak.
- ‘**İddet tut-** (*Ar. + T.*) (II, 118) Bir kadının kocası öldükten veya kocasından boşandıktan sonra tekrar evlenebilmesi için beklemesi.
- İḥtiyār gör-** (*Ar. + T.*) (I, 309) Uygun görmek, seçmek.
- İlerü tut-** (*T.*) (I, 251) Bir şeyi çokça yapmak.
- İnşāf vir-** (*Ar. + T.*) (II, 16) Acımak, merhamet etmek.
- İnşāfa gel-** (*Ar. + T.*) (I, 311) Acımasız ve haksız tutumdan vazgeçmek.
- İntikām al-** (*Ar. + T.*) (I, 47) Öç almak.
- İntizār çek-** (*Ar. + T.*) (II, 25) Bekleyiş içinde olmak.
- İstikāmet tut-** (*Ar. + T.*) (II, 21) Bir yönde ilerlemek.
- İstimālet vir-** (*Ar. + T.*) (I, 19) Avutmak.
- İstimāletler vir-** (*Ar. + T.*) (II, 86) bk. İstimālet vir-
- İş bil-** (*T.*) (I, 252) Becerikli olmak.
- İş buyur-** (*T.*) (I, 61) Birine yapacak iş göstermek.
- İş düş-** (*T.*) (II, 81) Birinin iş yapması gerekmek.

Turkish Studies

- İş vir-** (T.) (I, 72) Birine yapacak iş göstermek.
İş tut- (T.) (II, 43) İş yapmak, çalışmak.
İşe tut- (T.) (II, 247) Çalıştırmak, bir şeyler yaptırmak.
İşe tutma- (T.) (II, 43) İşe almamak, çalıştırmamak.
İşi düş- (T.) (I, 247) Birinin yardımına ihtiyaç duymak.
İşi revnāka düşür- (T. + Ar. + T.) (I, 53) Bir işi yoluna koymak.
İttifāk düş- (Ar. + T.) (II, 195) Rast gelmek.

K

- Kel düz-** (T.) (II, 254) Kendini kel gibi göstermek.
Kendüyi galata bırak- (T. + Ar. + T.) (II, 38) Yanlılıklar içinde sürüklenmek.
Kevkev it- (T.) (II, 64) Söz etmek.
Kici tut- (T.) (II, 76) Önemsememek, değer vermemek.
Kişilik eyle- (T.) (I, 337) Doğru duruş sergilemek, insana yakışır bir şekilde davranmak.
Kişilik it- (T.) (I, 316) bk. Kişilik eyle-.
Kişilikler eyle- (T.) (I, 12) bk. Kişilik eyle-.

Q

- Qabül bulma-** (Ar. + T.) (II, 54) Kabul etmemek, onaylamamak.
Qabül düş- (Ar. + T.) (II, 56) Kabul edilmek, onaylanmak.
Qadem qo- (Ar. + T.) (I, 34) Girmek, gelmek, uğramak.
Qan dök- (T.) (II, 52) bk. h'ön dök-.
Qana boya- (T.) (I, 330) Kanlar içinde bırakmak.
Qana şusa- (T.) (II, 359) Öldürme hırsı bürümek.
Qanı boynuña ol- (T.) (II, 283) Bir şeyin sorumluluğunu üzerine almak, günahı boynuna olmak.
Qanın kurıt- (T.) (I, 65) Canından bezdirmek.
Qanımı yire dök- (T.) (I, 6) bk. h'ön dök-.
Qarār dut- (Ar. + T.) (II, 75) Birçok seçenekten birinde karar kılmak.
Qarār tut- (Ar. + T.) (II, 75) bk. Qarār dut-.
Qarār kıl- (Ar. + T.) (I, 87) bk. Qarār dut-.
Qaralara boyan- (T.) (I, 88) Yas tutmak.
Qarşu çık- (T.) (I, 15) Dışarıdan gelenleri karşılamaya gitmek.
Qarşu gel- (T.) (I, 112) bk. Qarşu çık-.
Qarşu tur- (T.) (II, 212) Direnmek, dayanmak.

Turkish Studies

- Çarşu var-** (T.) (II, 153) bk. Çarşu çık-.
- Çatna okı-** (T.) (I, 19) Huzuruna çağırarak.
- Çavî tut-** (Ar. + T.) (II, 155) Güç olmak; sağlam durmak.
- Çayd yi-** (Ar. + T.) (I, 59) Endişe etmek.
- Çayd yime-** (Ar. + T.) (I, 298) Endişe etmemek.
- Çazāya uğrat-** (Ar. + T.) (Ar. + T.) (I, 246) Başına bir şey getirmek.
- Çayış-bāzlık eyle-** (T. + Far. + T.) (I, 47) Alay etmek, eğlenmek.
- Çılıç çek-** (T.) (I, 34) Saldırmak veya selamlamak amacıyla kılıcı kınından çıkarmak.
- Çılımı kımrat-** (T.) (II, 110) Bir olay karşısında ilgisiz kalmamak.
- Çımar oyna-** (Ar. + T.) (II, 332) Ortaya para koyarak talih oyunu oynamak.
- Çısmet düş-** (Ar. + T.) (II, 34) Pay almak.
- Çoyun it-** (T.) (II, 151) Uysallaştırmak, söz dinler hâle getirmek.
- Çulağına deg-** (T.) (I, 285) Kulağına çalınmak, duymak.
- Çulak tut-** (T.) (I, 66) Dinlemek, kulak kabartmak.
- Çumār oyna-** (Ar. + T.) (II, 333) bk. Çımar oyna-.
- Çurbān ol-** (Ar. + T.) (II, 233) Uğrunda ölmek.
- Çuvvet tut-** (Ar. + T.) (II, 178) Gücünü toplamak, kuvvetlenmek.

L

- La'net it-** (Ar. + T.) (II, 53) İlenmek, kötülük dilemek.
- La'net okı-** (Ar. + T.) (I, 172) bk. La'net it-
- La'ife düz-** (Ar. + T.) (II, 4) Şaka yapmak, hoş sözler söylemek.
- Lerze düş-** (Far. + T.) (I, 89) Heyecandan, korkudan titremek.
- Lerze tut-** (Far. + T.) (I, 141) bk. Lerze düş-.
- Lu'f u kerem elini aç-** (Ar. + T.) (I, 5) İyilik yapmak.

M

- Ma' fuvv tut-** (Ar. + T.) (II, 205) Ayrıcalık tanımak, hariç tutmak.
- Maḥāl bulma-** (Ar. + T.) (I, 216) Olanak bulamamak.
- Maḥfil düz-** (Ar. + T.) (I, 144) Toplantı yapmak.
- Maḥbūs tut-** (Ar. + T.) (I, 191) Hapsetmek, özgürlüğünü kısıtlamak.
- Maḥrūm kal-** (Ar. + T.) (II, 191) Bir şeyden yoksun kalmak.
- Maḥrūm kalma-** (Ar. + T.) (I, 32) Bir şeyden yoksun kalmamak.

Turkish Studies

- Maḥrūm қо-** (Ar. + T.) (II, 219) Bir şeyden yoksun bırakmak.
- Maḥrūm қома-** (Ar. + T.) (I, 277) Bir şeyden yoksun bırakmamak.
- Maḳām dut-** (Ar. + T.) (I, 63) Yer edinmek.
- Maḳām düz-** (Ar. + T.) (II, 187) Birinin kalması için yer hazırlamak.
- Maḳbūl düş-** (Ar. + T.) (I, 189) Uygun olmak.
- Maḳbūl gör-** (Ar. + T.) (I, 76) Kabul görmek, onaylanmak.
- Maḳbūl tut-** (Ar. + T.) (I, 76) Beğenmek, kabul etmek.
- Māni' düş-** (Ar. + T.) (II, 173) Engel çıkmak.
- Maşhara düz-** (Ar. + T.) (I, 47) Komiklik etmek.
- Maşhara idin-** (Ar. + T.) (I, 65) Eğlence aracı olarak kullanmak.
- Mātem tut-** (Ar. + T.) (I, 14) Üzölmek, yas tutmak.
- Ma' zür dut-** (Ar. + T.) (II, 24) Kusura bakmamak, hoş görmek.
- Ma' zür tut-** (Ar. + T.) (I, 12) bk. ma' zür dut-.
- Meclis düz-** (Ar. + T.) (II, 256) Eğlence hazırlamak.
- Meded iste-** (Ar. + T.) (II, 156) Yardım istemek.
- Medhüş düş-** (Ar. + T.) (II, 74) Şaşırmaq, dehşete düşmek.
- Medhüş kal-** (Ar. + T.) (II, 18) bk. Medhüş düş-.
- Meftūh tut-** (Ar. + T.) (I, 275) İlişkiyi kesmemek.
- Mekr düz-** (Ar. + T.) (II, 179) Hile yapmak, oyun hazırlamak.
- Melöl düş-** (Ar. + T.) (I, 259) Hüzünlenmek.
- Merhem düz-** (Ar. + T.) (I, 222) Bir yarayı iyileştirmek için ilaç hazırlamak.
- Mihnet çek-** (Ar. + T.) (II, 61) Güçlölkle karşılaşmak, sıkıntıya katlanmak.
- Mihnete düş-** (Ar. + T.) (I, 275) Güç bir durumda kalmak, sıkıntıya girmek.
- Minnet tut-** (Ar. + T.) (I, 38) Birine iyilik etmek.
- Minnetdār ol-** (Ar. + Far. + T.) (II, 4) Yapılan iyiliğe karşı bir kimseye teşekkür duygusu beslemek.
- Mu' āf tut-** (Ar. + T.) (I, 63) bk. Ma' fuvv tut-.
- Mu' aḫḫal kal-** (Ar. + T.) (I, 32) Yapılmaz olmak.
- Mu' azzeb tutma-** (Ar. + T.) (II, 66) Azab etmemek, sıkıntıda bırakmamak.
- Muḳarrer kıl-** (Ar. + T.) (I, 98) bk. Ḳarār dut-.
- Murād al-** (Ar. + T.) (I, 20) Dileğine ulaşmak.
- Murād alma-** (Ar. + T.) (I, 135) Dileğine ulaşmamak.
- Murād bul-** (Ar. + T.) (I, 199) bk. Murād al-.
- Murād gör-** (Ar. + T.) (I, 64) bk. Murād al-.

Murāda ir- (Ar. + T.) (I, 119) Dileği gerçekleşmek, arzusu yerine gelmek.

Murāduña ir- (Ar. + T.) (I, 112) bk. Murāda ir-.

Muşāf düz- (Ar. + T.) (II, 75) Savaşmak, harp etmek.

Muvāfık düş- (Ar. + T.) (I, 33) Yakışmak, yaraşmak, uygun gelmek.

Müfid düşme- (Ar. + T.) (I, 225) Fayda etmemek.

Mühlet vir- (Ar. + T.) (I, 161) Bir iş için belli bir süre tanımak.

Mühr ur- (Far. + T.) (II, 294) Mühürlemek.

Münāsib düş- (Ar. + T.) (II, 172) Uygun gelmek.

Müşerref tut- (Ar. + T.) (II, 100) Değer vermek, el üstünde tutmak.

Müşevveş tutma- (Ar. + T.) (I, 143) Anlamamak.

Müte'ehhîr düş- (Ar. + T.) (II, 72) Geriye düşmek, geride kalmak.

Müteğayyir kal- (Ar. + T.) (I, 30) Farklılaşmak.

Mütehayyir kal- (Ar. + T.) (II, 133) Şaşırarak, hayret etmek.

N

Nā-kām düş- (Far. + T.) (I, 65) İsteğine ulaşamamak.

Nāfi' düşme- (Ar. + T.) (I, 103) Faydalı olmamak.

Nālān düş- (Far. + T.) (II, 41) İnlemek, sızılmak.

Nām okı- (Far. + T.) (I, 100) Adını söylemek.

Na'ra vur- (Ar. + T.) (II, 153) Uzun uzun haykırmak.

Naşihat vir- (Ar. + T.) (II, 55) Öğüt vermek.

Na't döşe- (Ar. + T.) (I, 144) Ölüyü medhedici şiirler yazmak veya okumak.

Naẓarı düş- (Ar. + T.) (II, 8) Görmek; beğenmek.

Naẓarı düşme- (Ar. + T.) (I, 143) Beğenmemek, istememek.

Naẓaru düş- (Ar. + T.) (I, 12) bk. Naẓarı düş-.

Nefes ur- (Ar. + T.) (II, 173) Konuşmak.

Nefsini kör eyle- (Ar. + T.) (I, 29) İsteklerinden herhangi birini üstünkörü gidermek, nefisini yatıştırmak.

Nevbet tut- (Ar. + T.) (II, 40) Beklemek, gözetlemek, korumak.

Nihāyete yitiş- (Ar. + T.) (I, 283) Sona ermek, bitmek.

O

Oda yak- (T.) (I, 33) Ateşe atmak, yakmak.

Turkish Studies

Oda yakma- (T.) (II, 175) Ateşe atmamak, yakmamak.

Oda yan- (T.) (I, 252) Alev almak, yanmak.

Oda vir- (T.) (I, 271) Ateşe vermek.

Oñad düş- (T.) (I, 30) Uygun olmak, doğru bulmak.

Ö

Ögi git- (T.) (I, 247) Akli başından gitmek, şaşırarak korkmak.

Ögine düş- (T.) (II, 2) Aklına düşmek, hatırlamak.

Ögine düşme- (T.) (I, 204) Aklına düşmemek, hatırlamamak.

Ögüt tut- (T.) (I, 290) Söylenen bir sözü benimsemek, yerine getirmek.

Ölüme ışmarla- (T.) (II, 41) Ölmeyi beklemek.

‘**Ömr geçür-** (Ar. + T.) (I, 60) Yaşamak.

‘**Ömr sür-** (Ar. + T.) (I, 211) İyi ve rahat yaşamak.

‘**Ömrü vefâ itme-** (Ar. + T.) (I, 160) Bir işi tamamlayamadan ölmek.

Öniñe düş- (T.) (II, 24) Önden yürümek, kılavuzluk etmek.

Özi göyin- (T.) (II, 52) Çok üzölmek, içi yanmak.

‘**Özr dile-** (Ar. + T.) (I, 172) Bir yanlıştan ötürü bağışlanmayı dilemek.

‘**Özrler dile-** (Ar. + T.) (I, 12) bk. ‘Özr dile-.

‘**Özür dile-** (Ar. + T.) (II, 183) bk. ‘Özr dile-.

P

Pāk tut- (Far. + T.) (I, 82) Temiz tutmak, kirletmemek.

Pākīze tut- (Far. + T.) (II, 118) bk. Pāk tut-.

Pāyuña düş- (Far. + T.) (II, 69) Hisse düşmek, pay almak.

Penhān tut- (Far. + T.) (II, 284) Gizli tutmak, saklamak.

Pervāz ur- (Far. + T.) (II, 234) Kanat çırpma, uçma.

Peygām vir- (Far. + T.) (I, 212) Bildirmek, haber vermek.

Piş dut- (Far. + T.) (II, 69) İleri sürmek, neden olarak görmek.

Piş-keş çek- (Far. + T.) (I, 91) Hak edilmeyen bir şeyi başkasına uygunsuz olarak kullandırmak, vermek.

Piş-keş düz- (Far. + T.) (I, 78) bk. Piş-keş çek-.

R

Rağbet göster- (Ar. + T.) (I, 275) Katılmak, beğenmek, istekle karşılamak.

Turkish Studies

- Rağbet it-** (Ar. + T.) (II, 280) bk. Rağbet göster-.
- Rağbet itme-** (Ar. + T.) (I, 106) Katılmamak, beğenmemek, istekle karşılamamak.
- Rāḥata düş-** (Ar. + T.) (II, 98) Rahatlamak.
- Rāst çık-** (Far. + T.) (II, 232) Doğru çıkmak.
- Rāst düş-** (Far. + T.) (I, 189) Doğru düşmek.
- Rencür düş-** (Far. + T.) (I, 43) Sıkıntıya düşmek, eziyet çekmek.
- Rengden renge dön-** (Far. + T.) (I, 43) Korkudan veya utançtan yüzünün rengi değişmek, sıkılmak.
- Rengi git-** (Far. + T.) (I, 89) Korkudan veya heyecandan benzi sararmak.
- Reng oyna-** (Far. + T.) (I, 244) Oyun çevirmek, hile yapmak.
- Renk oyna-** (Far. + T.) (I, 89) bk. Reng oyna-.
- Revā gör-** (Far. + T.) (II, 274) Bir davranışı, bir olayı bir kimse için uygun görmek.
- Revā görme-** (Far. + T.) (I, 34) Bir davranışı, bir olayı bir kimse için uygun görmemek.
- Rızā vir-** (Ar. + T.) (I, 10) Rızalı olmak, uygun bulmak.
- Rızāsın al-** (Ar. + T.) (II, 2) Onayını almak.
- Rūze tut-** (Far. + T.) (II, 122) Oruç tutmak.
- Rūziğarı hoş geçür-** (Far. + T.) (I, 289) Hoşça vakit geçirmek, eğlenmek.

S

- Sa' ādete düş-** (Ar. + T.) (II, 98) Mutluluğa, huzura ermek.
- Saz tut-** (Far. + T.) (II, 246) Sazı ele alıp bir şeyler çalmak.
- Selām al-** (Ar. + T.) (I, 93) Selama karşılık vermek.
- Selām vir-** (Ar. + T.) (I, 216) Selamlamak.
- Selām virme-** (Ar. + T.) (I, 320) Selamlamamak.
- Ser-efrāz tut-** (Far. + T.) (II, 234) Üstün tutmak.
- Silāḥ gey-** (Ar. + T.) (I, 28) Silahlanmak, silahını alıp savaşa gitmek.
- Söz aç-** (T.) (I, 90) Bir konu üzerine konuşmaya başlamak, laf açmak.
- Söz gel-** (T.) (II, 189) Bir davranıştan dolayı eleştirilmek, yerilmek.
- Söz söze ulaş-** (T.) (I, 284) Yeri gelmek.
- Söz tut-** (T.) (I, 156) Söz dinlemek.
- Söze çek-** (T.) (II, 84) Konuşturmak, ağzından laf almak.
- Söze gel-** (T.) (II, 192) Konuşmaya başlamak, dili açılmak.

Ş

Şaf bağla- (Ar. + T.) (II, 209) Dizilmek, sıraya girmek.

Şaf tut- (Ar. + T.) (II, 215) bk. Şaf bağla-.

Şağū şağ- (T.) (I, 91) Ölünün arkasından ağıt yakmak.

Şihhat bul- (Ar. + T.) (II, 178) İyileşmek, sağlığına kavuşmak.

Ş

Şābit tūr- (Ar. + T.) (I, 346) Sözünde durmak; kararını değiştirmemek.

Şenā okı- (Ar. + T.) (II, 88) Övmek, yüceltmek.

Ş

Şād tūt- (Far. + T.) (II, 234) Birini şanslı kabul etmek, mutlu saymak.

Şefkat buyur- (Ar. + T.) (II, 196) Acımak, şefkat etmek.

Şifā bul- (Ar. + T.) (II, 192) bk. Şihhat bul-.

Şifā vir- (Ar. + T.) (I, 116) İyileştirmek, sağlığına kavuşturmak.

Şivan ur- (Far. + T.) (I, 85) Üzüntüden bağırıp çağırarak.

Şöhret dut- (Ar. + T.) (I, 80) Meşhur olmak, tanınmak, bilinmek.

Şöhret tūt- (Ar. + T.) (II, 171) bk. Şöhret dut-.

T

Ta' alluḡ tūtma- (Ar. + T.) (II, 221) Sevmemek.

Tedbīr gör- (Ar. + T.) (II, 154) Hazırlanmak.

Temiz tūt- (Ar. + T.) (II, 289) bk. Pāk tūt-.

Tesbīh okı- (Ar. + T.) (II, 18) Allah'ın adını zikrederek ibadet etmek.

Teşviş vir- (Ar. + T.) (II, 173) Birinin aklını bulandırmak.

Tuz etmek bilme- (T.) (II, 30) Kendisine yapılan iyiliği unutmak.

Ṭ

Ṭāḡatı kalma- (Ar. + T.) (II, 41) Gücü kuvveti kalmamak.

Ṭāña bat- (T.) (I, 10) Şaşırarak.

Ṭāña ḡal- (T.) (I, 351) bk. Ṭāña bat-.

Ṭanuḡ tūt- (T.) (II, 63) Birini tanık olarak göstermek.

Ṭāşa bastur- (T.) (II, 177) Sürekli taş atmak, aralıksız taşlamak.

U

Uyıra vur- (T.) (II, 352) Uyur gibi yapmak.

Uyku al- (T.) (II, 43) Uyumak.

Uykuya yit- (T.) (I, 21) bk. Uyku al-.

Ü

Ümid bağla- (Far. + T.) (I, 233) Umut bağlamak.

Ümid kes- (Far. + T.) (I, 20) Umut kesmek.

Ümid tut- (Far. + T.) (I, 71) Umut etmek.

Ümid tutma- (Far. + T.) (I, 232) Umut etmemek.

Ümid üz- (Far. + T.) (II, 185) bk. Ümid kes-.

Üns tut- (Ar. + T.) (I, 218) Arkadaşlık etmek, hemdem olmak.

Üstine düş- (T.) (II, 162) Bir kimseyle veya bir şeyle çok ilgilenmek.

Üstine gel- (T.) (I, 257) Bir şey yapılırken veya konuşulurken çıkagelmek.

Üstine üş- (T.) (I, 14) Üşüşmek, üzerine saldırmak.

Üzerine çağır- (T.) (II, 118) Birine öfke ile bir şeyler söylemek.

V

Va' de vir- (Ar. + T.) (II, 216) Süre tanımak.

Va' deler vir- (Ar. + T.) (I, 86) bk. Va' de vir-.

Vefk-ı murād ol- (Ar. + T.) (II, 13) İsteğine ulaşmak, dileği gerçekleşmek.

Vefk-i murād olma- (Ar. + T.) (II, 13) İsteğine ulaşmamak, dileği gerçekleşmemek.

Velveleye düş- (Ar. + T.) (II, 185) Kargaşaya düşmek, karışıklık yaşamak.

Vesvese düş- (Ar. + T.) (I, 287) Kuruntuya kapılmak.

Vücūda gel- (Ar. + T.) (I, 77) Ortaya çıkmak, olmak, oluşmak.

Y

Yabana at- (Far. + T.) (II, 5) Önemsememek, hesaba katmamak.

Yādigār kal- (Far. + T.) (I, 211) Hatıra kalmak.

Yādigār ko- (Far. + T.) (II, 207) Hatıra bırakmak.

Yādigār ol- (Far. + T.) (II, 143) Hatıra olmak.

Yanına düş- (T.) (II, 16) Birinin yanında yürümek, ona eşlik etmek.

Yas tut- (Ar. + T.) (I, 16) bk. Mātem tut-.

Turkish Studies

- Yavuz ol-** (T.) (II, 321) Kötü olmak, kötülük yapmak.
- Yavuz olma-** (T.) (I, 19) Kötü olmamak, kötülük yapmamak.
- Yavuz tohum ek-** (T. + Ar. + T.) (I, 14) Toplumda kargaşaya yol açacak bir işin temelini atmak.
- Yavuzluk it-** (T.) (I, 25) Kötülük etmek, zarar vermek.
- Yavuzluk it-** (T.) (I, 312) bk. Yavuzluk it-.
- Yel kop-** (T.) (II, 93) Fırtına çıkmak.
- Yilken aç-** (T.) (I, 140) Yola çıkmak, harekete geçmek.
- Yilken çek-** (T.) (I, 164) bk. Yilken aç-.
- Yig tut-** (T.) (I, 260) Diğerlerinden daha iyi tutmak, yeğlemek.
- Yile vir-** (T.) (II, 351) Boşa harcamak.
- Yiñ silk-** (T.) (I, 326) Bıkmak, usanmak.
- Yir düz-** (T.) (I, 24) Kalacak yer hazırlamak.
- Yiröp-** (T.) (II, 99) Bir büyüğün önünde eğilmek.
- Yir vir-** (T.) (I, 303) Saymak, ağırlamak, saygı göstermek.
- Yire bırak-** (T.) (I, 28) Yenmek, alt etmek, öldürmek.
- Yirine getir-** (T.) (I, 6) Yapılması gerekeni yapmak.
- Yirine yitür-** (T.) (I, 24) bk. Yirine getir-.
- Yirden yire çal-** (T.) (I, 65) İyice hırpalamak, yerden yere vurmak.
- Yol bul-** (T.) (I, 104) Çare bulmak.
- Yol bulma-** (T.) (I, 118) Çare bulamamak.
- Yol göster-** (T.) (I, 28) Kılavuzluk etmek, tarif etmek.
- Yol kes-** (T.) (II, 31) Geçmesine engel olmak, durdurmak; soygunculuk yapmak.
- Yol vir-** (T.) (II, 52) Geçmesine izin vermek.
- Yola düş-** (T.) (II, 21) Yola çıkmak, yol almaya başlamak.
- Yola gir-** (T.) (I, 29) Bir yolda gitmeye başlamak.
- Yola gönül-** (T.) (I, 150) Yola koyulmak, ilerlemek.
- Yoldan çıkar-** (T.) (II, 172) Doğru yoldan ayırmak.
- Yolu dut-** (T.) (I, 29) Bir yolu benimsemek.
- Yolın tut-** (T.) (I, 17) Bir yere doğru gitmeye başlamak.
- Yolını tut-** (T.) (I, 49) bk. Yolın tut-.
- Yukarı okı-** (T.) (I, 195) Yukarı çağırmak, davet etmek.
- Yurt tut-** (T.) (II, 370) Bir yeri yurt olarak kabul etmek, vatan tutmak.
- Yüklü ol-** (T.) (I, 188) Hamile olmak.
- Yüregi kop-** (T.) (II, 273) Çok korkmak.

- Yüregine od çav-** (T.) (II, 179) bk. Cānına od düş-.
- Yüz dut-** (T.) (I, 167) Yönelmek.
- Yüz görün-** (T.) (I, 215) Ortaya çıkmak.
- Yüz göster-** (T.) (I, 38) bk. Yüz görün-.
- Yüz manzaraya tut-** (T. + Ar. + T.) (*Manzaraya yüz tut-*): (I, 33) Manzaraya yönelmek.
- Yüz ölüme tut-** (T.) (*Ölüme yüz tut-*) (I, 132) Ölüme yönelmek.
- Yüz pîre tut-** (T. + Far. + T.) (*Pîre yüz tut-*) (I, 206) Pire yönelmek.
- Yüz saña tut-** (T.) (*Saña yüz tut-*) (II, 171) Sana yönelmek.
- Yüz şehre tut-** (T. + Ar. + T.) (*Şehre yüz tut-*) (I, 17) Şehre yönelmek.
- Yüz şahrāya tut-** (T. + Ar. + T.) (*Şâhrāya yüz tut-*) (I, 20) Çöle yönelmek.
- Yüz tut-** (T.) (II, 182) Bir şey olmak üzere bulunmak; yönelmek.
- Yüz ur-** (T.) (II, 31) Birinden bir şey istemek.
- Yüz yire қо-** (T.) (I, 196) İbadet etmek.
- Yüzi şuyın dök-** (T.) (II, 7) Ağlatmak, cezalandırmak.
- Yüzini yire қо-** (T.) (II, 41) bk. Yüz yire қо-

Z

- Zaḥamāt çek-** (Ar. + T.) (II, 38) Sıkıntı çekmek, güçlükle karşılaşmak.
- Zaḥm ur-** (Ar. + T.) (I, 302) Yaralamak, darbe vurmak.
- Zaḥm yi-** (Ar. + T.) (I, 146) Yaralanmak, darbe almak.
- Zaḥmet çek-** (Ar. + T.) (I, 161) bk. Zaḥamāt çek-.
- Zaḥmet çekme-** (Ar. + T.) (II, 371) Sıkıntı çekmemek, güçlükle karşılaşmamak.
- Zaḥmet gör-** (Ar. + T.) (II, 91) bk. Zaḥamāt çek-.
- Zaḥmet vir-** (Ar. + T.) (I, 12) Sıkıntıya sokmak, eziyet etmek.
- Zaḥmete düş-** (Ar. + T.) (II, 182) bk. Zaḥamāt çek-
- Zaḥmetler çek-** (Ar. + T.) (I, 91) bk. Zaḥamāt çek-.
- Zemīn-būs it-** (Far. + T.) (II, 86) bk. Yir öp-.
- Zemīn-būs eyle-** (Far. + T.) (II, 90) bk. Yir öp-.
- Zemīn-būs kı1-** (Far. + T.) (II, 98) bk. Yir öp-.
- Zīnet tut-** (Ar. + T.) (I, 339) Süslenmek.
- Ziyān deg-** (Far. + T.) (I, 114) Zarar görmek.
- Ziyāna uğra-** (Far. + T.) (I, 20) bk. Ziyān deg-.
- Ziyāna vir-** (Far. + T.) (I, 340) Zarara uğratmak.

Turkish Studies

Z

Žāyi' kal- (Ar. + T.) (I, 189) Zıyan olmak.

El-Ferec Ba'de's-Şidde'de geçen deyimler genellikle iki veya üç kelimededen oluşmuştur. Bunun yanında, incelediğimiz eserde, beşer kelimededen oluşan ve adeta cümle uzunluğu gösteren birkaç deyimde de rastlamaktayız. Bu deyimleri şöyle sıralayabiliriz:

'**Akıl kuşu dimāgi yuvasından uç-** (Ar. + T. + Ar + T.) (I, 247) Aşırı sevinç ya da korkudan ne yapacağını şaşırarak, akli başından gitmek.

Biñde birin çokda azın ideme- (T.) (I, 266) Bir iyilik karşısında yapılanların o iyiliğin çok küçük bir kısmını bile karşılayamaması.

Nāleden nāl müyeden müy ol- (Far. + T.) (I, 195) Ağlamaktan ve üzüntüden bir deri bir kemik kalmak.

Rūz sūzda şeb tebde ol- (Far. + T.) (I, 308) Sürekli sıkıntı içinde olmak.

Bu deyimlerin birçoğu, çeşitli ses değişikliklerine uğramış olsalar da, bugün yine aynı anlamda kullanılmakta, bazıları hiç kullanılmamakta, bazıları da farklı bir isim veya yardımcı fiil olarak kullanılmaktadır. Bunları şöyle örneklendirebiliriz:

Çeşitli Ses Değişikliklerine Uğrayarak Kullanılanlar:

Günümüze gelinceye kadar hemen hemen her deyimde çeşitli ses değişimleri yaşanmıştır. Ses değişikliğine uğramış deyimlerin sayısı çok olduğundan bunlara birkaç örnek veriyoruz: *aman vir-*, *ayru düş-*, *baş eg-*, *diş ur-*, *el bir it-*, *el vir-*, *eylük it-*, *gam yi-*, *karşu çık-*, *sābit tur-*, *yilken aç-*, *yüz dut-* vb.

Günümüzde Kullanılmayanlar:

āferin hāni ol-, *ārām tut-*, *binde birin çokda azın ideme-*, *canından tama'ı üz*, *der-miğ tut-*, *dil-hoşluk vir-*, *hücre düzet-*, *işi revnāka düşür-*, *kevkev it-*, *katına okı-*, *kayd yi-*, *lerze düş-*, *mekr düz-*, *mu'azzeb tut-*, *mukarrer kıl-*, *müfid düş-*, *na-kām düş-*, *nāleden nāl müyeden müy ol-*, *pervāz ur-*, *piş dut-*, *rūz sūzda şeb tebde ol-*, *sagu sag-*, *şivan ur-*, *ta'lluk tut-*, *teşviş vir-*, *üns tut-*, *vefk-ı murād ol-*, *yüz yire ko-*, *zahm ur-*, *zemin-būs it-*, *hayf yi-*.

Bir Kelimesi Değişerek Kullanılanlar:

Birinci kelimesi değişenler: '*aleyk al-* (selam al-), *arı tut-* (temiz tut-), '*azāba düş-* (sıkıntıya düş-), *bilesinde tut-* (aklında tut-), *cüdā düş-* (ayrı düş-), *dil aç-* (ağız aç-), *gümāna düş-* (şüpheye düş-), *hon dök-* (kan dök-), *muvāfik düş-* (uygun düş-), *rencūr düş-* (sıkıntıya düş-), *rūze tut-* (oruç tut-), *yavuzluk it-* (kötülük et-), *yiñ silk-* (yaka silk-).

İkinci kelimesi değişenler: *el götür-* (el kaldır-), *el yu-* (el çek-), *endişe ye-* (endişe et-), *karār dut-* (karar kıl-), *mahrūm ko-* (mahrum bırak-), *na'ra ur-* (nara at-), *tesbih okı-* (tespih çek-), *taşa bastur-* (taşa tut-), *ümid üz-* (ümid kes-), *yukaru okı-* (yukarı çağır-), *katına okı-* (katına çağır-).

Ayrıca, eserde geçen ve her biri ikişer kelimededen oluşan "ayaktan düş-" ve "ögi git-" deyimleri bugün birer kelime daha alarak "elden ayaktan düş-" ve "aklı başından git-" biçimlerinde kullanılmaktadır.

Turkish Studies

Birleşik fiil yapısıyla kurulan bu deyimler, yardımcı fiiller bakımından oldukça çeşitlilik arz etmektedir. Deyimlerde geçen yardımcı fiiller ve bunların kullanım sıklığını gösteren tablo şu şekildedir:

Deyimlerde Geçen Yardımcı Fiiller	Kullanım sıklığı
aç-	5
açıl-	1
al-	18
at-	1
bağla-	6
bastur-	1
bat-	2
bırak-	3
biç-	1
bil-	3
boya-	1
boyan-	1
bul-	11
buyur-	3
çal-	1
çağır-	1
çav-	1
çek-	12
çık-	3
çıkar-	2
deg-	2
dik-	1
dile-	5
dol-	1
dök-	4
dön-	1
döşe-	1

Turkish Studies

dut-	9
düş-	62
düşür-	2
düz-	14
düzet-	1
eg-	1
ek-	1
eyle-	14
geçür-	2
gel-	12
getür-	3
gir-	4
git-	5
gönül-	1
gör-	7
görün-	1
göster-	4
götür-	2
göyin-	1
gözet-	1
ısr-	1
ısmarla-	2
iç-	2
ideme-	1
idin-	1
indür-	1
ir-	3
iriş-	1
iste-	2
it-	24
itme-	3
kal-	13

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/3 Summer 2011

kaldır-	1
kavış-	1
kes-	2
kesil-	1
kıl-	4
kımrat-	1
ko-	7
kop-	3
koy-	1
kurıt-	1
kurtul-	1
okı-	13
ol-	18
oyna-	4
öp-	1
sağ-	1
sıçra-	1
silk-	1
susa-	1
sür-	3
tart-	1
tur-	3
tut-	69
tutul-	1
uç-	1
uğrat-	1
ulaş-	1
ur-	8
uzat-	2
üş-	1
üz-	2
vir-	39

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 6/3 Summer 2011

vur-	2
yağ-	2
yan-	1
yapış-	1
yaz-	1
yi-	8
yit-	1
yitiş-	1
yitür-	1
yu-	2

Buna göre, deyimlerde en çok kullanılan yardımcı fiiller sırasıyla *tut-* (69), *düş-* (62), *vir-* (39), *it-* (24), *al-* (18), *ol-* (18), *düz-* (14), *eyle-* (14), *okı-* (13), *kal-* (13), *çek-* (12), *gel-* (12), *bul-* (11) kelimeleri iken; *açıl-*, *at-*, *bastur-*, *biç-*, *boya-*, *boyan-*, *çal-*, *çağır-*, *çav-*, *dik-*, *dol-*, *dön-*, *döşe-*, *düzet-*, *eg-*, *ek-*, *gönül-*, *gövin-*, *gözet-*, *ısır-*, *ideme-*, *idin-*, *indür-*, *iriş-*, *kaldır-*, *kavış-*, *kesil-*, *koy-*, *kurıt-*, *kurtul-*, *öp-*, *sag-*, *sıçra-*, *sil-*, *susa-*, *tart-*, *tutul-*, *uç-*, *ugrat-*, *ulaş-*, *üş-*, *yan-*, *yapış-*, *yaz-*, *yit-*, *yitiş-*, *yitür-* yardımcı fiilleri ise sadece birer kez kullanılmıştır. *Et-*, *ol-* ve *yap-* kelimeleri günümüz Türkçesinin en sık kullanılan yardımcı fiillerindendir. Ancak incelediğimiz bu eserde *et-* 24, *ol-* 18 kez geçmiş, yani orta sıklıkta kullanılmıştır; *yap-* yardımcı fiili ise hiç kullanılmamıştır. Görülüyor ki, günümüze gelinceye dek yardımcı fiillerin kullanım sıklığında da çeşitli değişiklikler ortaya çıkmıştır.

Sonuç olarak, Türkçenin her döneminde ayrı bir yeri ve önemi bulunan, “ulusumuzun yaşam biçimi, kültürel birikimi ve doğayı algılayışını” (Kara vd., 5: 2006) en özlü biçimde yansıtan deyimler, Eski Anadolu Türkçesi dönemi ürünlerinden El-Ferec Ba'de's-Şidde'de yoğun olarak görülmektedir. Günümüze gelinceye dek, bu deyimlerden bazıları ses, şekil ve kelime özellikleri bakımından birtakım değişiklikler geçirmiş, bazıları da kullanımdan düşmüştür. Deyimlerde geçen yardımcı fiillerin kullanım oranında da önemli değişiklikler görülmüştür. Her biri kültürümüzden çeşitli izler taşıyan deyimlerin korunup sonraki kuşaklara aktarılması, gerek geçmişle olan bağımızın kopmaması gerekse gelenek ve göreneklerimizimizin yaşatılması adına büyük önem arz etmektedir.

KISALTMALAR

- Ar. : Arapça
 Far. : Farsça
 T. : Türkçe
 TS : Türkçe Sözlük
 vd. : ve diğerleri

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
 Volume 6/3 Summer 2011

KAYNAKÇA

- AKALIN Şükrü Haluk, **Eski Anadolu Türkçesi**, Çukurova Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Ders Notu no: 56, Adana 1993.
- AKSAN Doğan, **Türkçenin Sözcük Varlığı**, Engin Yayınevi, Ankara 1996.
- AKSAN Doğan, **Türkçenin Gücü**, 6.baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara 1999.
- AKSAN Doğan, **Her Yönüyle Dil**, 2.baskı, TDK Yayınları, Ankara 2003.
- AKSOY Ömer Asım, “Atasözleri-Deyimler”, **TDAY Belleten**, S:217 (1988), s.131-166.
- AKSOY Ömer Asım, **Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2**, İnkılâp Yayınları, İstanbul 1993.
- Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü**, Türk Dil Kurumu, <http://tdkterim.gov.tr>, (ET: 10.05.2011).
- DEMİR Nurettin ve YILMAZ Emine, **Türk Dili El Kitabı**, Grafiker Yayınları, 3. Baskı, Ankara 2006.
- DEVELLİOĞLU Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Aydın Kitabevi, 29. Baskı, Ankara 2009.
- DOĞAN Ahmet Turan, **El-Ferec Ba'de's-Şidde'de Birleşik Fiiller**, Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adıyaman 2011.
- ECKMAN Janos, **Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar**, haz.: Osman Fikri SERTKAYA, TDK, Ankara 1996.
- GÜNDÜZALP Selim, **Deyimler ve Öyküleri**, C. I, Zafer Yayınları, İstanbul 2008.
- HACIEMİNOĞLU Necmettin, **Türk Dilinde Fiiller-En Eski Türkçeden Çağdaş Türk Şivelerine Kadar**, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1. Baskı, Ankara 1991.
- İLHAN Nadir, “Birleşik Fiil Kuruluşunda A-I-U Ünlüleri”, **Türk Dili**, S:596 (2001), s.177-183.
- KARA Ahmet, KAYABAŞI Bekir ve ALKAYIŞ, M. Fatih, “İlköğretimde Kullanılan Deyimlere İlişkin Bir Araştırma”, **Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, S:20 (2006), s.4-20.
- KARAHAN Leyla, **Türkçede Söz Dizimi**, Akçağ Yayınları, 13. Baskı, Ankara 2008.
- KAVRUK Hasan, ÇALDAK Süleyman ve YOLDAŞ Kâzım, **El-Ferec Ba'de's-Şidde I (Karşılaştırmalı Metin)**, Özserhat Yayıncılık, Malatya 2000.
- KAVRUK Hasan, ÇALDAK Süleyman ve YOLDAŞ Kâzım, **El-Ferec Ba'de's-Şidde II (Karşılaştırmalı Metin)**, Özserhat Yayıncılık, Malatya 2000.
- KOÇ Mustafa, **El-Ferec Ba'de's-Şidde**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul 1998.
- KORKMAZ Zeynep, **Gramer Terimleri Sözlüğü**, TDK, 3. Baskı, Ankara 2007.
- KORKMAZ Zeynep, “Eski Anadolu Türkçesinin Türk Dili Tarihindeki Yeri”, **Prof. Dr. Fikret Türkmen Armağanı**, İzmir, (472).
- ÖZÇELİK Sadettin ve ERTEN Münir, **Türkiye Türkçesi Dilbilgisi**, Bizim Büro Basımevi, Ankara 2011.

PAÇACIOĞLU Burhan, **VIII-XVI. Yüzyıllar Arasında Türkçenin Sözcük Dağarcığı**, Bizim Büro Basımevi, Ankara 2006.

Tarama Sözlüğü, Türk Dil Kurumu, <http://www.tdkterim.gov.tr>, (ET: 06.05.2011).

TİMURTAŞ Faruk Kadri, **Eski Türkiye Türkçesi XV. Yüzyıl Gramer-Metin-Sözlük**, Akçağ Yayınları, 3. Baskı, Ankara 2005.

TÜRKÇE SÖZLÜK, TDK Yayınları, Ankara 2005.

Türkiye Türkçesi Ağzları Sözlüğü, Türk Dil Kurumu, <http://tdkterim.gov.tr>, (ET: 11.05.2011).

YILMAZ Emine, “György Hazai, Andreas Tietze, (2006), *Ferec ba'd es-sidde (Ein frühosmanisches Geschichtenbuch)*, 1. Band, Text, Klaus Schwarz Verlag•Berlin, 650 s.”, **bilig**, S:52 (2010), s.243-248.

YÜCEOL ÖZEZEN Muna, “Türkçe Deyimler Üzerine Birkaç Söz”, **Türk Dili**, S:600 (2001), S.869-879.